

УДК 347.191.1

Зеліско Алла Володимирівна

*Доцент кафедри цивільного права Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
кандидат юридичних наук*

ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА: КОРПОРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Zelisko A. V.

The analysis of corporate nature of farms

Abstract. The problems of legal adjusting of farms as corporate legal entities are described. It is established, that the changes of the legal act «On the farms» didn't solve the problems of civil legal status of the farms. As a result of research an author set, that the farms are the classic entrepreneurial legal entities of Private Law with corporate nature. The sign of the entrepreneurial legal nature of farms is the possibility of profit-sharing of the legal entity between members. The signs of the corporate legal nature of the farms are: the relations of participation between a farm and members; the corporate rights (property and un property rights) of the members of farm; association of persons and their property. The norms of the current legislation should set the legal status of farms as the legal entity. The legal act «On the farms» does not set: the property of farm and the property of members separately; the rights of the farms and the rights of the members separately.

At the same time, the analysis of norms of act «On the farms» established, that the family farms don't have the legal signs of the special farm's form. The current legislation establishes that the members of farm can be exceptionally family members. Thus, legal differences don't exist between family farms and classic farms.

Key words: *farm, legal entity, members of the farm, corporate legal entity, corporate rights, entrepreneurial legal entity of Private Law.*

За результатами наукових розвідок нами уже неодноразово констатувалася відсутність уніфікованої системи підприємницьких юридичних осіб приватного права у законодавстві України. Особливо чітко означений висновок проявляється у сфері регламентації фермерських господарств. Специфічність їх функціонування пов'язана із багатьма фактами, серед яких, в першу чергу, слід вказати на відсутність вказівки на існування таких організаційно-правових форм в ЦК України. Водночас, досліджуване формулювання ч. 1 ст. 83 ЦК України, відповідно до якого юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ

тощо, свідчить про імовірність існування інших видів підприємницьких юридичних осіб приватного права.

У 2016 р. статус фермерських господарств зазнав чергового оновлення, оскільки запроваджено таке поняття, як сімейне фермерське господарство із статусом юридичної особи, а також фермерське господарство, створене фізичною особою-підприємцем. Водночас, аналіз чинної редакції означеного нормативного акта свідчить про те, що жодних спеціальних положень, пов'язаних із відмінністю фермерського господарства щодо статусу юридичної особи та фізичної особи-підприємця не встановлено. Доктринальні положення ци-

вілістики стосовно розмежування відповідальності між юридичною особою та її учасниками (засновниками), а також відокремленість їх майна не набули належного відображення в чинній редакції Закону «Про фермерське господарство», незважаючи на те, що вони є конститутивними відмінностями між функціонуванням цього господарства у формі юридичної особи чи фізичної особи-підприємця. Таким чином, нововведення 2016 р. не лише не позбавили фермерських господарств існуючих незгодженостей правового статусу, а й ґрунтовно їх поглибили.

Звертаючи увагу на стан дослідженості фермерських господарств у науковій літературі, варто відзначити зорієнтованість їх на аграрні аспекти. Зокрема, наукові пошуки саме в означеному контексті здійснювали такі відомі учені-аграрії, як: Н. О. Багай, Я. З. Гасп'юк-Колотило, В. І. Семчик, Н. І. Титова, О. О. Погрібний, Н. М. Оніщенко, Т. П. Проценко, М. С. Долинська, М. В. Шульга, В. П. Жущман, П. Ф. Кулнич, В. Ю. Уркевич та ін. Опосередковано фермерські господарства в якості юридичної особи належали до сфери досліджень таких провідних цивілістів, як: І. М. Кучеренко, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатесова та ін. Спеціалізоване цивільно-правове дослідження фермерських господарств було здійснено М. О. Гузеват. У той же час, сучасна доктрина і практика однозначно потребують подальших досліджень фермерських господарств крізь призму інституту юридичних осіб приватного права, враховуючи зміни Закону України «Про фермерське господарство» та відсутність вирішення в ньому проблематики цивільно-правового регулювання цих суб'єктів правовідносин. Тому метою нашого дослідження є здійснення комплексного розгляду особливостей статусу фермерських господарств — юридичних осіб із використанням конструкцій корпоративного права для

розробки моделі фермерських господарств як підприємницьких юридичних осіб приватного права із корпоративним устроєм.

Припускаючи можливість, умовно висловлюючись, «вписання» фермерських господарств (далі — ФГ) в систему юридичних осіб приватного права, потрібно зазначити наступне. Незважаючи на той факт, що ЦК України не передбачив організаційно-правову форму ФГ, останні за своєю правовою природою є корпоративними юридичними особами. Теоретики-господарники підкреслюють те, що ФГ створюється і діє виключно як корпоративне [1, с. 196]. Аналогічна позиція має місце також в працях провідних цивілістів. І. М. Кучеренко у своєму дослідженні наголошувала на тому, що ФГ є корпоративними підприємствами, які не належать до системи підприємницьких товариств згідно з ЦК України, але є самостійними організаційно-правовими формами відповідно до ГК [2, с. 205]. Підтвердженням висновку про корпоративність устрою є створення фермерських господарств шляхом об'єднання осіб та/або майна з метою отримання прибутку. Отже, можна стверджувати, що вони наділені ознаками, властивими для товариств. Вказане абсолютно узгоджується із ч. 2 ст. 82 ЦК України, згідно із якою товариством є організація, створена завдяки об'єднанню осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві [3, с. 93]. Про генетичну спорідненість із конструкцією «товариство» свідчить цілий комплекс критеріїв правового характеру: створення на основі волевиявлення засновників шляхом об'єднання їх майна; наявність відносин участі в фермерському господарстві; діяльність на основі установчих документів. У той же час, відповідно до норм ЦК України, пов'язаних із встановленням вичерпного переліку організаційно-правових форм підприємницьких товариств, до яких належать лише гос-

подарські товариства та виробничі кооперативи, можемо стверджувати про існуючу де-факто на сьогодні відмінність організаційно-правової форми фермерських господарств. Концепцію визнання ФГ особливою організаційно-правовою формою юридичної особи підтримують також окремі учені-аграрії, наприклад, Н. М. Оніщенко [4, с. 392].

Притаманна для ФГ генетична спорідненість із товариствами не перебуває поза увагою сучасної доктрини. Зокрема, І. М. Кучеренко у своїх працях висловила позицію щодо доцільності існування ФГ у різних організаційно-правових формах господарських товариств, виробничих кооперативів тощо [2, с. 30]. Означене набуло продовження у працях М. О. Гузеват, якою обґрунтовується, що ФГ є спеціальною організаційно-правовою формою діяльності господарського товариства [5, с. 4].

Викладене бачення, безумовно, відзначається логічністю, адже продукування нових організаційно-правових форм юридичних осіб для здійснення суто сільськогосподарської діяльності з метою отримання прибутку для наступного його розподілу між учасниками створює лише надмірну запутаність системи підприємницьких юридичних осіб приватного права. Водночас, враховуючи фактичну концепцію законодавця, пов'язану із можливістю наявності у ФГ статусу юридичної особи і відсутності його у системі підприємницьких товариств, встановленій ЦК України, можна стверджувати про і надалі існуючу нагальну потребу розробки його статусу із цивільно-правової позиції. Реалізація означеного завдання забезпечить завершеність законодавчого підходу до регламентації ФГ в якості окремої організаційно-правової форми юридичної особи. Лише доконана цивільно-правова модель ФГ із статусом юридичної особи надасть сучасній доктрині та практиці належний базис для подальшого вирішення питання збере-

ження автономності організаційно-правової форми ФГ або здійснення такої діяльності у формі господарських товариств або виробничих кооперативів.

Прагнучи сконструювати правову модель фермерського господарства з позицій наявності у нього статусу юридичної особи, необхідно, в першу чергу, звернутися до його легального визначення. Згідно із ч. 1 ст. 1 однойменного Закону України, фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, зокрема в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону (далі — ФГ) [6]. Визначення ФГ подане також у ст. 114 ГК України, згідно із якою ФГ є формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції. Як зазначає І. М. Проценко, таке нечітке формулювання не надає змоги «ідентифікувати» ФГ серед інших сільськогосподарських товаровиробників, а виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції є не метою, а предметом діяльності суб'єкта [7, с. 39]. Г. В. Бенешар наголошує на тому, що законодавче визначення поняття ФГ відображає лише виробничо-господарську діяльність господарства і не стосується його суб'єктного складу, майнових, земельних та управлінських відносин [8, с.14].

З цього приводу варто зазначити на те, що розглянуте нами визначення ФГ у Законі України «Про фермерське господарство» не надає уявлення про його статус через концептуальну зміну спеціального законодавчого акта, який передбачив альтернативність статусу

ФГ — юридична особа чи фізична-особа підприємець. Однак, аналізована стаття вказує на те, що ФГ має на меті отримання прибутку, що вказує на підприємницький характер його діяльності. Останнє є традиційно притаманним для ФГ, висновок про що було сформульовано О. Д. Костур за результатами порівняльно-правового аналізу законодавства країн США [9, с. 173]. Водночас, у попередніх розділах нами, на основі фундаментального дослідження сучасної доктрини та практики, було встановлено, що правова природа підприємницької юридичної особи полягає не стільки у меті отримання прибутку, скільки у його розподілі між учасниками. Враховуючи це, на нашу думку, потрібно визначити ФГ в якості підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи чи набуттям статусу фізичної особи-підприємця для отримання прибутку та його розподілу між членами фермерського господарства. Очевидно, що таке визначення базується на правових ознаках ФГ та надає чіткіше уявлення про його статус в якості учасника правовідносин, на відміну від діючого поняття.

Деталізація статусу ФГ потребує однозначного уточнення через подальші норми того ж Закону України «Про фермерське господарство». Зокрема, ст. 22 Закону визначає ФГ як об'єкт майнових прав — цілісний майновий комплекс, що включає майно, передане до складеного капіталу, нерозподілений прибуток, майнові та інші зобов'язання. За рішенням членів ФГ, відповідно до закону ФГ, як цілісний майновий комплекс може бути відчужене на підставі цивільно-правових угод. Наведене свідчить, що ФГ розглядаються законодавцем одночасно як суб'єкт та об'єкт права. Цілком очевидно, що така «подвійність» не може сприяти ефективному регулюванню їх діяльності [10, с. 144; 11, с. 326].

Здійснені у 2016 р. модифікації Закону України «Про фермерське господар-

ство», порушили окремі питання стосовно імовірних різновидів ФГ. Ідеться, зокрема, про ч. 5 ст. 1 Закону, згідно із якою, ФГ, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного ФГ, за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї відповідно до статті 3 СК України. Наведене формулювання статті зумовлює кілька проблемних аспектів: по-перше, створюється враження, що функціонувати можуть просто ФГ та сімейні ФГ; по-друге, виникає питання щодо сутності поняття «сімейне ФГ». Трактуючи аналізовану статтю спонукає нас до висновку, що «сімейне ФГ» за позицією законодавця — це те, членами якого є лише члени однієї сім'ї та родичі і лише їх праця використовується в цьому господарстві. Такий висновок суперечить нормам того ж спеціального Закону. Зокрема, нагадаємо ще раз, що ч. 1 ст. 3 імперативно визначає коло можливих членів, пов'язуючи його із критерієм належності винятково до членів сім'ї та родичів. Та сама норма передбачає також, що членами ФГ не можуть особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом). Отже, можна з упевненістю стверджувати, що членами ФГ у будь-якому випадку можуть бути лише члени сім'ї та родичі, які безпосередньо беруть участь своєю працею у його діяльності. Отже, розмежування сімейних ФГ та ФГ без такого статусу має дещо штучний характер, оскільки жодних відмінностей в організаційно-правовій формі немає.

Згідно із змінами, внесеними у Закон «Про фермерське господарство» у 2016 р., ч. 5 ст. 1 встановлює, що залучення сімейним фермерським господарством інших громадян відповідно до ст. 27 цього Закону може здійснюватися виключно для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані із діяльністю господарства і потребують спеціальних знань чи

навичок. У той час, як ч. 1 ст. 27 Закону передбачає, що в разі виробничої потреби фермерське господарство має право залучати до роботи в ньому інших громадян за трудовим договором (контрактом). Таким чином, передумовою для встановлення у досліджуваному нормативному акті положень про сімейні ФГ було обмеження останніх щодо залучення найманих за трудовим договором працівників. З цього приводу слід відзначити, що і ст. 27 також передбачає обмеженість залучення такого роду працівників, адже йдеться про випадок існуючої «виробничої потреби». Очевидним є те, що нюанс, пов'язаний із порядком залучення до діяльності ФГ найманих працівників також не є достатньою підставою для встановлення у Законі положень щодо предметно сімейних ФГ, оскільки будь-яке ФГ в силу спеціальних законодавчих вимог до його засновників та членів є сімейним за своєю суттю. Як наслідок, доречним, на нашу думку, є усунення із ч. 5 ст. 1 спеціального положення щодо обмеження залучення найманих працівників для сімейних ФГ.

У межах моделювання цивільно-правового статусу ФГ виникає потреба дослідження відносин між ФГ в якості юридичної особи та його членами. В. А. Васильєвою підкреслюється, що такі відносини є постійним особливим суспільним зв'язком між засновником і юридичною особою, зміст якого визначається організаційно-правовою формою створеної юридичної особи, яка, однак, не впливає на факт існування такого зв'язку [12, с.11]. Закон України «Про фермерське господарство» називає такі відносини в межах ФГ членством. У п. 1.1. нами було аргументовано не тотожність понять «відносини участі» та «відносини членства», зокрема, констатовано те, що, інститут членства, володіючи усіма конститутивними ознаками права участі, характеризується окремими особливостями. Це дозво-

ляє стверджувати про його спеціальну правову природу в межах родового поняття «відносини участі». У комплекс ознак, що визначають специфіку членства у порівнянні із відносинами участі, належать: особливий порядок набуття членства та його припинення, зокрема шляхом виключення; особливості здійснення корпоративних прав та обов'язків членами тощо. Як зазначалося вище, у господарсько-правовій літературі визначається, що відносини в ФГ базуються на засадах членства, оскільки його члени зобов'язані брати особисту трудову участь у діяльності ФГ [1, с. 197]. У цьому контексті потрібно зауважити, що обов'язкова трудова участь не є конститутивною ознакою інституту членства, оскільки участь у діяльності юридичної особи може проявлятися в інших видах діяльності (наприклад, у споживчих кооперативах вона проявляється у користуванні послугами кооперативу, а не в трудовій участі). Стосовно інших специфічних ознак інституту членства у ФГ, то сформулювати позитивний висновок про їх наявність достатньо складно у зв'язку із відсутністю вказівок на них у чинному нормативному акті. Наведене надає можливість припускати те, що правовідносини між ФГ та його членами за своєю правовою природою наближені до відносин участі. Тим паче, що відносини участі також можуть передбачати особисту участь в діяльності юридичної особи, як це має місце, наприклад, у повних та командитних товариствах.

Сама побудова норм чинного Закону «Про фермерське господарство» не відповідає доктринальним положенням інституту юридичних осіб загалом та корпоративістики зокрема. Вказаний Закон взагалі не містить переліку прав та обов'язків загального характеру, пов'язаних із участю у ФГ. Лише у Розділі 4 «Землі фермерських господарств» подано ст. 14 та ст. 15 права та обов'язки членів ФГ стосовно земельних дія-

нок. Деяке здивування викликає формулювання означених статей: «Права ФГ та його членів», «Обов'язки ФГ та його членів». До прав ФГ та його членів, згідно із ст. 14 Закону, належить право: продавати або іншим способом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину; самостійно господарювати на землі; право власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену сільськогосподарську продукцію; на відшкодування збитків; на спорудження житлових будинків, господарських будівель та споруд; реалізацію виробленої сільськогосподарської продукції на вітчизняних ринках і поставляти на експорт; інші права. Аналіз наведеної статті свідчить про те, що законодавець не розмежовує із правової позиції ФГ та його членів, не розрізняючи ці поняття та підміняючи їх один одним. Очевидно, що права, зазначені у проаналізованих вище статтях, належать ФГ в якості самостійного суб'єкта правовідносин. Однак, означені права не можуть ідентифікуватися, на нашу думку, як члени ФГ. Констатована у доктрині корпоративність устрою досліджуваних господарств із статутом юридичної особи передбачає застосування щодо них конститутивних положень корпоративістики стосовно відокремленості юридичної особи та її учасників (в цьому випадку — членів ФГ), адже підприємницьку діяльність здійснюють безпосередньо ФГ. Тут варто погодитись із В.О. Беловим, який наголошує, що корпоративні правовідносини наявні тоді, коли товариство протиставляється своїм учасникам в якості суб'єкта права із статусом юридичної особи, який має власні потреби, волю та інтереси, що можуть не співпадати з потребами, волею та інтересами учасників [13, с. 809]. Члени ФГ, будучи пов'язані із ним відносинами участі, наділяються корпоративними правами, визначеними в ст. 167 ГК України в

якості прав особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. В. М. Кравчук визначає корпоративні права як сукупність прав учасника юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою та установчими документами [14, с. 51].

Вказані положення стосовно корпоративних юридичних осіб сприймаються у доктрині та практиці аксіоматично і не потребують жодної додаткової аргументації. Розкриваючи природу корпоративних прав учасників господарських товариств, І. В. Спасибо-Фатеева констатує комплексність прав учасників, які об'єднують майнові і немайнові права їх носія [15, с. 39]. В. Жорнокуй, розвиваючи у своїх працях позицію провідних сучасних цивілістів, вказує на єдність немайнових і майнових прав учасника товариства в якості оборотоздатного об'єкта правовідносин [16, с. 20], посилаючись на авторитетне доктринальне твердження, що «законодавець, хоч іптучно і розділив майнові і немайнові права учасника товариства, позначивши їх окремо та навіть присвятивши праву участі окрему статтю, насправді не запропонував такого механізму, в якому б ці права існували окремо. У будь-якому разі ці права можуть існувати й існують та реалізуються тільки спільно» [17, с. 373]. Відповідно до розкритих положень, Закон України «Про фермерське господарство» має врегулювати правомочності, які входять до складу корпоративних прав членів ФГ, оскільки регламентація означених аспектів становить основу цивільно-правового статусу ФГ — юридичної осо-

би. Однак даний нормативний акт обходить ці питання, умовно висловлюючись, «тактовним мовчанням».

На нашу думку, належне законодавче закріплення основних правомочностей, які входять до складу корпоративних прав членів ФГ не лише відповіда-

тиме істинно цивільно-правовому регулюванню їх в якості юридичної особи, але й сприятиме охороні та захисту прав членів ФГ, як повнолітніх, так і не повнолітніх, враховуючи перманентно притаманну для ФГ афілійованість усіх членів між собою (зокрема, голови ФГ).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський кодекс України. Науково-практичний коментар / За ред. В. М. Коссака. — К. : Алерта, 2010. — 672 с.
2. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. — К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. — 328 с.
3. Зеліско А. В. Фермерське господарство як суб'єкт корпоративних відносин / А. В. Зеліско / Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах», (25–26 вересня 2009 р.) / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. — Івано-Франківськ : Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. — С. 92–96.
4. Оніщенко Н. М. Деякі проблеми правового регулювання створення та діяльності фермерських господарств / Н. М. Оніщенко // Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип. 23. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. — С. 392–396.
5. Гузеват М. О. Цивільно-правові форми організації і діяльності фермерського господарства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М. О. Гузеват. — Харків : Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2012. — 18 с.
6. Закон України від 19.06.2003 № 973-IV (Редакція від 01.05.2016): «Про фермерське господарство» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>. — Назва з екрана.
7. Проценко І. М. Особливості правового статусу фермерських господарств в Україні / І. М. Проценко, О. О. Замерлов // Юридична наука. — 2012. — №2. — С. 38–43.
8. Бенешар Г. М. Правове регулювання використання земель сільськогосподарського

- призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г. М. Бенешар. — Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2007. — 20 с.
9. Костур О. Д. Фермерське господарство як організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та державах СНД: порівняльно-правовий аналіз / О. Д. Костур // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. — 2014. — Вип. 35. — С. 171–183.
10. Зеліско А. В. Правовий статус фермерських господарств як юридичних осіб приватного права / А. В. Зеліско // Право України. — 2010. — № 5. — С. 143–149.
11. Зеліско А. В. Розмежування об'єктів права власності фермерського господарства та його засновників (членів): питання відповідності доктрини та практики / А. В. Зеліско // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвєєвські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 3 жовтня 2013 р.). В 2-х томах: Т. 1 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К. : ТОВ «Білоцерківдрук», 2013. — С. 324 — 329.
12. Васильєва В. А. Поняття та юридична природа корпоративних відносин і корпоративних прав / В. А. Васильєва // Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин : монографія / за заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. — К., 2013. — С. 7–12.
13. Гражданское право: Актуальные проблемы теории и практики / Под ред. В. А. Белова. — М., 2008. — 993 с.
14. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах: монографія / В. М. Кравчук. — Львів: Край, 2009. — 464 с.
15. Спасибо-Фатеева И. В. Доля в уставном капитале хозяйственного общества как объект права и ее соотношение с уставным

капіталом, імушеством и корпоративними правами / И. В. Спасибо-Фатеева // Гражданское законодательство: Статьи. Комментарии. Практика. — Вып. 35 / Под ред. А. Г. Диденко. — Алматы, 2010. — С. 27–41.

16. Жорнокуй В. Корпоративні відносини як складова предмета цивільного права / В. Жорнокуй // Підприємництво, господар-

ство та право. — №9. — 2011. — С. 19–22.

17. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, глумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 3: Юридична особа / За ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. — Харків, 2009. — 736 с.

REFERENCES:

1. Kossak, V (2010). *Hospodarskyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktichniy komentar* [Economic Code of Ukraine. Scientific and practical comment]. Kyiv. Alerta. 672 p. [in Ukrainian].

2. Kuchrenko, I. M. (2004). *Orhanizatsiino-pravovi formy yurydychnykh osib pryvatnoho prava* [The organizational forms of legal persons of private law]. Kyiv. In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. 328 p. [in Ukrainian].

3. Zelisko, A. V. (2010). *Fermerske hospodarstvo yak subiekt korporatyvnykh vidnosyn* [Farming as business corporate relations]. In: Materialy Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru «Vdoskonalennia pravovoho rehuliuвання korporatyvnykh vidnosyn v suchasnykh umovakh». 25–26 veresnia 2009 r. [Materials of the All-Ukrainian scientific-practical seminar «Improvement of legal regulation of corporate relations in contemporary conditions» (25–26 September 2009)]. Ivano-Frankivsk, Naukovodoslidnyi in-t pryvatnoho prava i pidpriemnytstva APRN Ukrainy, Yurydychnyi in-t Prykarpatskoho natsionalnogo un-tu imeni Vasylia Stefanyka. P. 92–96. [in Ukrainian].

4. Onishchenko, N. M. (2004). *Deiaki problemy pravovoho rehuliuвання stvorennia ta diialnosti fermerskykh hospodarstv* [Some problems of legal regulation of creation and activity of farms]. In: Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky. Vyp. 23. Kyiv. In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. P. 392–396. [in Ukrainian].

5. Huzevat, M. O. (2012). *Tsyvilno-pravovi formy orhanizatsii i diialnosti fermerskoho hospodarstva* [Civil legal forms of organization and operation of the farm]. PhD (Law). Kharkiv. 18 p. [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada Ukrainy (2003). Zakon Ukrainy 19.06.2003, 973-IV «Pro fermerske hospodarstvo» [Law of Ukraine «On the farm» of 19.06.2003 № 973-IV (amended on 05.01.2016)]. [online] Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

7. Protsenko, I. M. (2012). *Osoblyvosti pravovogo statusu fermerskykh hospodarstv v Ukraini* [Features of the legal status of farms in Ukraine]. Yurydychna nauka [Legal science], 2. P. 38–43. [in Ukrainian].

8. Benezhar, H. M. (2007). *Pravove rehuliuвання vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia dlia vedennia tovarnogo silskohospodarskoho*

vyrobnytstva [Legal regulation of use of agricultural land for commercial agricultural production]. PhD (Law). Kyiv, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. 20 p. [in Ukrainian].

9. Kostur, O. D. (2014). *Fermerske hospodarstvo yak orhanizatsiino-pravova forma vedennia tovarnogo silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini ta derzhavakh SND. Porivnialno-pravoviy analiz* [Farming as a legal form agricultural commodity production in Ukraine and the CIS: Comparative legal analysis]. Aktualni problem vdoskonalennia chynnogo zakonodavstva [Actual problems of improvement of legislation of Ukraine]. Vyp. 35. P. 171–183. [in Ukrainian].

10. Zelisko, A. V. (2010). *Pravovyi status fermerskykh hospodarstv yak yurydychnykh osib pryvatnoho prava* [The legal status of farms as legal entities of private law]. Pravo Ukrainy, № 5. P. 143–149. [in Ukrainian].

11. Zelisko, A. V. (2013). *Rozmezhuвання obiektiv prava fermerskoho hospodarstva ta yoho zasnovnykyv (chleniv). Pytannia vidpovidnosti doktryny ta praktyky* [Separation of ownership of objects of the farm and its founders (members), the compatibility doctrine and practice]. In: Aktualni problemy tsyvilnogo, si-meinoho ta mizhnarodnogo pryvatnoho prava Matvieievski tsyvilistychni chytannia [Actual problems of civil, family and private international law (Matvievievsk's civil readings)]. Proceedings of the 10th International Scientific Conference]. Kyiv. 3 10. 2013 r. Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. TOV Bilotserkivdruk. In 2 Vol. Vol.1. P. 324–329. [in Ukrainian].

12. Vasylieva, V. A. (2013). *Poniattia ta yurydychna pryroda korporatyvnykh vidnosyn i korporatyvnykh prav* [The concept and legal nature of corporate relations and corporate rights]. In: Okhorona prav subiektiv korporatyvnykh vidnosyn [Protecting the rights of corporate relations]. Kyiv. P. 7–12. [in Ukrainian].

13. Belova, V. A. (2008). *Grazhdanskoe pravo. Aktualnye problemy teorii i praktiki* [Civil law: Actual problems of theory and practice]. Moskva. 993 p. [in Russian].

14. Kravchuk, V. M. (2009). *Prypynennia korporatyvnykh pravovidnosyn u hospodarskykh tovarystvakh* [Suspension of corporate relations in economic entities]. Lviv, Krai. 464 p. [in Ukrainian].

15. Spasibo-Fateeva, I. V. (2010). *Dolia v ustavnom kapitale kboz'iaistvennogo obshestva kak ob'ekt prava i ee sootnoshenie s ustavnym kapitalom, imushchestvom i korporativnymi pravami* [Share in the authorized capital of the business entity as an object of law and its relation to the authorized capital, property and corporate rights]. In: *Grazhdanskoe zakonodatel'stvo. Stat'i. Kommentarii. Praktika* [Civil legislation: Article. Comments. Practice.]. Vyp. 35. Almaty. P. 27–41. [in Russian].
16. Zhornokyi, V. (2011). *Korporativni vidnosyny yak skladova predmeta tsyvilnogo prava* [Corporate relations as part of the subject of civil law]. *Pidpryiemnytstvo, gospodarctvo ta pravo*, 9. P. 19–22. [in Ukrainian].
17. Spasibo-Fateeva, I. V. (2009). *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar (poiasnennia, tлумachennia, rekomendatsii z vykorystanniam pozysyii vysbchykh sudovykh instantsii, Ministerstva yustytzii, naukotsiv, fakhivtsiv) T. 3. Yurydychna osoba*. [The Civil Code of Ukraine: the scientific and practical commentary (explanation, interpretation, recommendations positions using the higher courts, Ministry of Justice, researchers, professionals). Vol. 3: Legal entity]. Kharkiv. 736 p. [in Ukrainian].